

kom je kmalu začela izpodrivati izrazito nizka kapa z ravnim senčnikom, ki je precej spominjala na sočasna francoska častniška pokrivala. V mornariških kopenskih formacijah so oficirji pogosto k sivim oblekam še naprej nosili modre kape z zlatimi obšivki. Kakor v drugih armadah so se precej po svoje oblačili z usnjenimi jopiči, kombinezoni, volnenimi čepicami in šali tudi avstro-ogrski kopenski letalci, saj je letalska služba še posebej radikalno postavljala na glavo zastarele oblačilne tradicije.

Obsežna fotografska dokumentacija iz prve vojne nam zgovorno pripoveduje, kako so razmere spreminjale predpise in narekovale precej samosvojo vojaško nošo. S fotografij lahko razberemo, da sta se obleka in obu- tev slabšali iz leta v leto, ugotavljamo lahko tudi pomanjkljivosti in različnosti v oborožit- vi in opremi (npr. kožnate telečnjake so že zgodaj zamenjali platneni nahrbtniki), po- snetki z različnih četnih pregledov in sloves- nosti za fronto pa tudi ne morejo skriti, da je disciplina v nošenju uniform občutno po- puščala. Slednje dejstvo gre seveda v prvi vr- sti pripisati okoliščinam na bojišču, kjer pač

ni bilo časa za parade, nekaj pa tudi prislov- nični avstrijski lagodnosti. Ob vsej zaukazani strumnosti je v tej armadi zmeraj spet stopa- la na plan neka gojena površnost, izvirajoča še iz navad v prejšnjih stoletjih. Posebej očit- na je bila pri soočanju z oblačilno urejenostjo nemških enot, s katerimi so se Avstrijci kot zavezniki vojskovali na skupnih bojiščih.

OPOMBE

Uporabljena je bila naslednja literatura:

— Adjustierungsvorschriften für das k. u. k. Heer, Wien 1910/11.

— H. Schmid v. B., Heerwesen, II. Österreich- Ungarn, Wien 1917.

— S. Vrišer, Uniforme v zgodovini (katalog Pokrajinskega muzeja), Maribor 1969.

— J. L. Lucas, Austro-Hungarian Infantry 1914/18, London 1973.

— O. Bruch — G. Dirrheimer, Das k. u. k. Heer 1895, Wien 1983.

— E. Steinböck — L. Baumgartner, Die Uni- formen der k. k. österreichischen und k. u. k. österreichisch-ungarischen Kriegsmarine, Graz 1984.

DEKLARACIJSKE RAZGLEDNICE

(ob 70-letnici Majniške deklaracije)

JANEZ J. SVAJNCER

»Podpisani poslanci, združeni v Jugoslovan- skem klubu, izjavljajo, da zahtevajo na teme- lju narodnega načela in hrvatskega državne- ga prava, naj se vsa ozemlja monarhije, v katerih prebivajo Slovenci, Hrvati in Srbi, ze- dinijo po žezlom habsburško-lotarinške dina- stije v samostojno državno telo, ki boji prosto vsakega narodnega gospostva tujcev in zgra- jeno na demokratičnem temelju. Za uresni- čenje te zahteve svojega enotnega naroda se bodo zavzemali z vso silo. S tem pridržkom se bodo podpisani udeleževali parlamentarne- ga dela.«

To je besedilo Majniške izjave, kot ga je 30. maja 1917 v nemščini prebral v parlamen- tu na Dunaju predsednik Jugoslovanskega kluba dr. Anton Korošec. Letos mineva 70 let od tega za Slovence izjemno pomembnega dogodka, toda obletnice Majniške deklaracije praviloma minevajo skoraj neopazno. Tak

odnos do prelomnega dogajanja v slovenski narodni zgodovini je krivičen in se bo prej ali slej obrnil proti tistim, ki mislijo, da za- molčanje določenih delov zgodovine povzdigne druge čase in druge ljudi. Tako se rado dogaja, seveda pa med našimi skoraj pozab- ljenimi poglavji zgodovine ni samo Majniška izjava, njen čas in ljudje. Kot da jih nikoli ni bilo, običajno molče obidem tudi obletnice velikih slovenskih vojaških uporov v Juden- burgu, Murau in Radgoni ter njihove žrtve.

Zgodovinopisno je bila Majniška deklaracija že dovolj temeljito predstavljena in zato v okviru teh vrstic nima smisla ponavljati že znanega, kar je na primer zapisano v knjigi Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo¹ in v delu Oris zgodovine Slovencev v stari Ju- goslaviji.² Ta članek ima namen obuditi spo- min na manj pomemben, vendar zanimiv dro- bec iz časov gibanja za Majniško deklaracijo — deklaracijske razglednice.³ Nastale so po-

leti 1918 in nam ob nekoliko skrbnejšem pogledu še dandanes veliko povedo o svojih časih. Pravzaprav nam te razglednice niso neznane, saj se pojavljajo ob predstavljanju Gasparijevega dela in so zato našle posamezne svoj prostor že v raznih publikacijah,⁴ tokrat pa predstavljamo vseh osem znanih motivov.

Deklaracijske razglednice so nastale v času, ki slovenskim narodno prebudnim razglednicam ni bil naklonjen. Spomladi 1918 je prišlo do neke vrste otoplitve pri odnosu oblasti do slovenskih razglednic, saj so lahko izšle nekatere prej prepovedane razglednice iz skupine Vojska v slikah, toda 30. junija 1918 je na primer Slovenec sporočil, da je cesarsko kraljevo policijsko ravnateljstvo v Ljubljani prepovedalo razširjanje razglednic s sliko dr. Antona Korošca in napisom, ki se pričinja: »Dvignite glavo...« Tudi to razglednico je izdala uprava Ilustrovanega glasnika. Slovenski narod je istega dne k tej odločitvi oblasti dodal še svoj komentar: »Kakor nam poročajo, so razglednice s sliko načelnika Jugoslovanskega kluba dr. Korošca v Ljubljani konfiscirane. V tem trenutku še ne vemo, kateri zaščitnik državnih interesov je zagrešil to oslovščino, s katero je pač dosežen višek državnškega modrijanstva.«⁵

S stališča celote slovenskih razglednic v prvi svetovni vojni predstavljajo deklaracijske razglednice nadaljevanje razglednic iz skupine Vojska v slikah.⁶ O tem pripoveduje tudi oštevilčenje razglednic na zadnji strani. Zadnja razglednica iz skupine Vojska v slikah je nosila številko 137, številko 138 pa je že dobila deklaracijska razglednica. Tako razglednice Vojska v slikah kot deklaracijske razglednice so imele na zadnji strani levo zgoraj

natisnjeno pripadnost eni ali drugi skupini in zaporedno številko. Deklaracijske razglednice so imele ob črti, ki deli razglednico na zadnji strani na polji za naslov in besedilo, dodano ime tiskarne Katoliška tiskarna Ljubljana.

V Slovincu z dne 30. julija in v Slovenskem narodu z dne 31. julija 1918 je bilo objavljeno naslednje besedilo: »Deklaracijske razglednice, osem vrst, poleg raznih narodnih motivov s sliko dr. Kreka in dr. Korošca, izidejo prihodnji teden. Razglednice so posebno primerne za razne narodne namene, posebno za slovenske šole v ogroženih krajih. Naročila sprejema Katoliška tiskarna.« Enako je ob koncu julija 1918 začel Ilustrirani glasnik, ki je bil tudi založnik razglednic Vojska v slikah, napovedovati, da bodo izšle deklaracijske razglednice. Napovedal je, da bo v začetku avgusta izšlo »osem ličnih razglednic s pomembnimi narodnimi reki, nanašajočih se na Majniško deklaracijo«. Dodano je bilo, da je slike izdelal Maksim Gaspari in da naročila sprejema Katoliška tiskarna v Ljubljani. Katoliška tiskarna je izdajala tudi Ilustrirani glasnik in že ime tiskarne pove, kateri strani v slovenskem političnem življenju so deklaracijske razglednice dejansko pripadale. S tega vidika so zanimive, saj kažejo založnika »jugoslovanskega« celo v jezikovnem smislu. Pri predstavitvi razglednic z besedilom: »Primi cjelov, zemlja mila, primi srce moje v dar...« je bila zaradi bralcev dodana razlaga, da je beseda celov hrvaška in pomeni po naše poljub.⁷ Toda ta jezikovna mešanica slovenskih in hrvaških besed je bila precej značilna za čase ob koncu prve svetovne vojne in še bolj po njej, ko so nekateri na Slovenskem videli v jugoslovanski združitvi tudi konec Sloven-

STRETI NAS MOREŠ, POTRETI NIKDAR — USODE SOVRAŽNE BESNEČI VIHARI

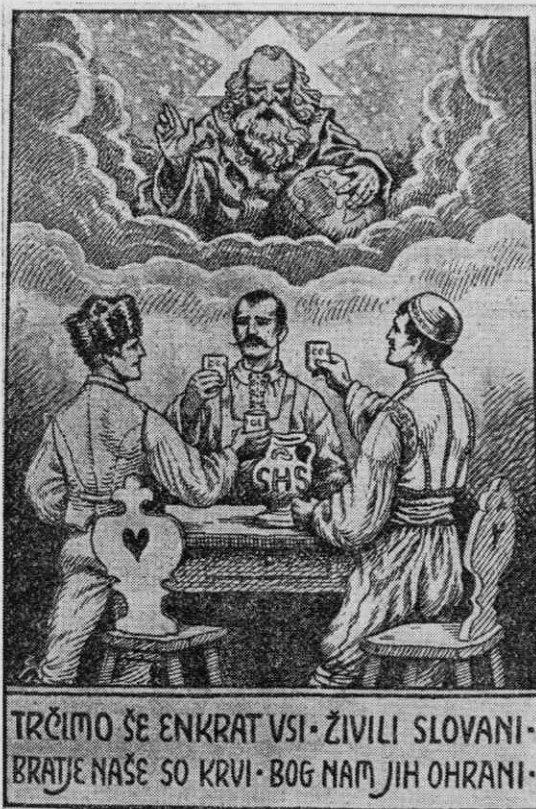
Deklaracijska razglednica

nad nas srbske upravitelje. Srbi so danes najbistrejši in najagilnejši del Jugoslovanov, ponosen in zrel narod, ki bo v teoriji lepo pisal tudi o nas, v praksi pa tako delal, kot dela zmagovalec. Srbi so jugoslovanski Angleži in slovenska zemlja bo njihova kolonija. Naša rešitev je le, če ostanemo v zvezi z monarhijo, ki je danes na najboljši poti do obnove.«¹⁰ S kakršnimikoli motivi že je bila ta ocena izdelana, zaradi kasnejše realnosti ji politične nejasnosti ni mogoče očitati, ko se nanaša na bodočo skupno državo s kraljevino Srbijo, če pa bi se razvoj političnih dogodkov obrnil drugače, bi se po drugi strani pričakovanja ob ohranjeni Avstriji skoraj zanesljivo pokazala kot utvara.

Pred samo predstavitvijo posameznih deklaracijskih razglednic navedeni drobci niso odveč, saj povedo — in tega bi lahko našteali še več — da leta 1918 na Slovenskem pri vprašanih bodočih vezi med jugoslovanskimi narodi niso vladale zgolj romantične predstave o idealnih bratih, ki se bodo združili, junakov iz pripovedk in podobnem z razglednic, kar z resničnostjo in z zamotanostjo politične igre, ki je nazadnje pripeljala do veliko-srbske kraljevine, ni imelo prav nič skupnega.

Deklaracijska razglednica št. 141

Deklaracijska razglednica št. 140

Po napovedih sodeč, je skupina osmih deklaracijskih razglednic izšla prve dni avgusta 1918, kar pa še ne pomeni, da je mogoče vsako izmed teh razglednic, če nanjo naletimo, postavljali v ta čas. Na razglednicah, ki jih poznam, so večinoma znamke in poštne žigi iz obdobja po prevratu, predvsem iz leta 1919. Razglednice z znamkami in žigi iz obdobja Avstro-Ogrske so redkejše. Najdejo se tudi neodposlane razglednice brez znamk in žigov; te so si posamezniki spravljali za spomin.

Ob prvih osmih razglednicah iz poletja 1918 je prišlo kasneje do ponatisa zanesljivo ene, mogoče pa tudi drugih deklaracijskih razglednic. Prvih osem razglednic je imelo številke od 138 do 145, razglednica s številko 146 pa je dejansko ponatis razglednice št. 144, le da je risba deloma modro in rdeče obarvana, razen tega je natisnjena v rjavem in ne sivem tonu. Črte na zadnji strani in napis »Deklaracijska razglednica št. 146« so modre barve. Razglednica, ki jo poznam, je bila odposlana februarja 1920. Tako je verjetno upravičeno sklepanje, da je bila že kakšno leto po vojni ponatisnjena vsaj ta ena ali celo več deklaracijskih razglednic, vendar v nekoliko drugačnih barvah. Kljub temu pa lahko govorimo o osmih motivih na deklaracijskih razglednicah. Ti so:

Deklaracijska razglednica št. 142

— deklaracijska razglednica št. 138: Starec in otrok gledata vrsto mož, žena in otrok, ki upognjeni prenašajo težka bremena, videti je, kot da bi stopali sužnji. V ozadju je značilna slovenska cerkvena s pokopališčem in v daljavi gore. Desno spodaj je avtorjev podpis Maksim Gaspari. Pod risbo je natisnjeno besedilo: »Streti nas moreš, potreti nikdar — usode sovražne besneči vihar!«

— deklaracijska razglednica št. 139: Slovenska družina v sobi, kjer so na stenah značilne stare podobe svetnikov na steklu, na predalniku pa že meščanska ura, sprejema sv. Cirila in Metoda. Pod njima je risar izpisal: »Sv. Ciril in Metod: blagoslovita naš rod.« Levo spodaj je podpis Maksim Gaspari z letnico 1918.

— deklaracijska razglednica št. 140: Ob mizi s slovenskimi kmečkimi stoli in z majoliko — na njej so črke SHS, stoje in si nazdravljajo Slovenec, Hrvat in Srb, kot je mogoče logično sklepati glede na majoliko SHS. Nad nazdravljajočimi je v oblakih bog, ki jih blagoslavlja, levico pa ima na zemeljski krogli. Pod risbo je napis: »Trčimo še enkrat vsi, živili Slovani, bratje naše so krvi, bog nam jih ohrani.«

— deklaracijska razglednica št. 141: V slavnostno okrašeni dvorani pod zastavami in Krekovo sliko predstavnice slovenskih žena izročajo dr. Korošču zbrane podpise za Majniško deklaracijo. Korošec in nekaj drugih likov okoli njega je portretno predstavljenih in jih je mogoče prepoznati. Pod risbo je besedilo: »24. marca 1918. Slovensko ženstvo izroča dr. Korošču 200.000 podpisov za deklaracijo.«

V soboto 23. marca 1918 je dr. Korošec dopotoval z Dunaja v Ljubljano. Ljubljana ga je sprejela z velikim navdušenjem, pozdravljajoči so šli celo tako daleč, da so med potjo skozi mesto izpregli konje Koroščeve kočije in jo sami vlekli po ulicah. V nedeljo popoldne je v svečano okrašeni in nabito polni veliki dvorani hotela Union Franja Tavčarjeva dr. Korošču v imenu slovenskih žena slavnostno izročila v sedem knjig vezane pole s

Deklaracijska razglednica št. 143

Človek ni rojen sebi — ampak domovini!

Cicero.

Deklaracijska razglednica št. 144 (in 146)

podpisi za Majniško izjavo. Med drugim je dejala: »Slovenska žena zahteva svobodno državo jugoslovansko, v okviru vaše deklaracije.« Govorila sta še sestra pokojnega dr. Kreka Cilka Krek in dr. Korošec. Navzoči so bili ljubljanski župan dr. Tavčar, podžupan Triller, državni poslanci dr. Pogačnik, dr.

Ravnihar, Demšar, Gostinčar, ravnatelj Ivan Hribar in drugi.

— deklaracijska razglednica št. 142: Ob Blejskem jezeru — lepo sta vidna grad nad jezerom in otok s cerkvico — sedita mati in sin, oba v preprosti slovenski noši. Nad njima je krošnja lipe, pod risbo napis: »Primi cje-lov, zemlja mila, primi srce moje v dar: da bi vedno majka bila nepozabljena nikdar.« Desno spodaj je podpis Maksim Gaspari.

— deklaracijska razglednica št. 143: Pod drevesom sedi žena ali dekle, brenka na tamburico ali pa tudi lutnjo in poje o junakih iz davnih časov. Na krošnji nad njo so podobe kralja Matjaža, kralja Sama in kraljeviča Marka, v daljavi gore in doline. Zgoraj in spodaj je na risbi besedilo: »Kjer izvira bistra Sava, teče Soča, Krka, Drava, tam je dedov zemlja krasna, dom junakov dom je moj.« Desno spodaj sta avtorjevi začetnici GM.

— deklaracijska razglednica št. 144: V ven- cu iz lipovega listja je podoba dr. Janeza Evangelista Kreka, venec mu drže Srbkinja, Slovenka in Hrvatica. Spodaj je natisnjeno: »Človek ni rojen sebi — ampak domovini! Cicero.« Maksim Gaspari se je podpisal v desnem spodnjem kotu risbe.

— deklaracijska razglednica št. 145: Na dveh velikih lipovih listih sta portreta dr. Janeza Evangelista Kreka in dr. Antona Korošca, na manjšem listu je datum 30. maj 1917, ko je bila prebrana deklaracija, spodaj je izpisano: »Prvoboritelja naše deklaracije.«

Kot je že bilo zapisano, je bil avtor vseh osmih deklaracijskih razglednic Maksim Gaspari. S temi razglednicami je nadaljeval delo, ki ga je za istega založnika opravil že pri skupinah razglednic Vojska v slikah. Pri deklaracijskih razglednicah ni hotel narediti

Deklaracijska razglednica št. 145

kakšnih vélikih umetnin, njihov namen je bilo preprosto, lahko razumljivo, vendar pripunno navdušujoče sporočilo. To se mu je posrečilo, čeprav je opazna razlika pri skrbi za posamezne razglednice. Večina jih je izdelanih zelo skrbno, lahko je razbrati, da so terjale svoj čas in zavzeto delo, razglednici s podobami Kreka in Korošca ter izročanje podpisov za Majniško deklaracijo pa sta v primerjavi z drugimi risarsko veliko bolj skromni. Kljub temu je mogoče reči, da je Gaspari tudi pri deklaracijskih razglednicah ohranil svojo visoko risarsko raven, ni pa dosegel tiste občutenosti, otožnosti in vsega lepega, kar je znal pričarati na svojih božičnih in velikonočnih razglednicah v letih prve svetovne vojne. Seveda je bilo pri deklaracijskih razglednicah poslanstvo njegovega dela drugačno in zato mu tega ni potrebno šteti v slabo.

Tudi za naše deklaracijske razglednice velja, da so pravi majhni spomeniki iz obdobja slovenske zgodovine, ko se je naš narod postavil, da vrže s sebe breme pritiska tujca in začne odločati o sebi.

OPOMBE

1. Janko Pleterski: Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo, Slovenska matica 1971. — 2. Me-

tod Mikuž: Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917—1941, Ljubljana 1965. — 3. V deklaracijskem gibanju je nastal poseben znak. Oblikovan je bil kot bršljanov list, s tem je bilo deklaracijsko gibanje simbolično povezano s kmečkimi punti, saj je bil zimzelen tudi znamenje upornih kmetov. Spomladi 1918 so bili deklaracijski znaki izdelani na Češkem. Za ženske so bili oblikovani kot broške (srebrna in zeleno emajlirana različica), za moške kot manjši znak z iglo za zatikanje (z emajlom ali samo srebrn). Več o tem sem napisal v članku Znak Majniške deklaracije, Numizmatični vestnik, Ljubljana 1986. — 4. Gasparijeve razglednice, katalog k razstavi razglednic Maksima Gasparija iz zbirke Marjana Marinška, Titovo Velenje 1986, Maksim Gaspari ilustrator, Narodna galerija, Ljubljana 1986. — 5. Slovenski narod, 30. junija 1918, str. 2. — 6. Več o teh razglednicah sem napisal v Kroniki, leta 1985, št. 1, str. 41—49. — 7. Ilustrirani Glasnik, 22. avgust 1918, str. 405. — 8. Ivan Cankar: Slovenci in Jugoslovani, predavanje 12. aprila 1913 v Ljubljani. — 9. Metod Mikuž: Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917—1941. — 10. Metod Mikuž: Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917—41, Ljubljana 1965, str. 28.

Predstavljene razglednice so iz moje zbirke, razen deklaracijske razglednice 138, ki je iz zbirke Miloša Mikoliča, Ljubljana, in se mu za pomoč zahvaljujem.

KRATEK ORIS ZGODOVINE NOB NA GORJANCIH IN V ŽUMBERKU

ZDENKO PICELJ

V osvobodilnem boju naših narodov so bili Gorjanci in Žumberak od prvih dni vstaje žarišče hudih bojov proti nemško-italijanskim okupatorjem in izdajalcem slovenskega in hrvaškega naroda, belogardistom in ustašem. V tem skupnem boju slovenskih in hrvaških partizanov sta se ustvarjala in utrjevala bratstvo in enotnost Slovencev, Hrvatov in Srbov, utirala se je pot bratske enotnosti enakopravnih narodov in narodnosti Jugoslavije.

Predvojne razmere so bile na prostoru med Gorjanci in Krko dokaj težavne. Gospodarstvo in proizvodnja sta bila do okupacije na zelo nizki ravni. Najbolj enostavna kmečka proizvodnja je bila v nižjih predelih Gorjancev, višje pa so sekali in izkoriščali obširne bukove gozdove, večinoma za drva in široko porabo, nekaj tudi za prodajo in industrijske namene. Ti kraji so bili že takrat znani po pri-

delovanju znanega dolenjskega cvička. Bil je zelo pomemben pridelek v prehrani, ker so ga lahko dali tudi na trg. Zaradi goste naseljenosti in zaostalosti gospodarstva pod Gorjanci je bilo veliko poceni delovne sile. Delavstva v teh krajih skoraj ni bilo. Po večini je bilo delo le sezonske narave, posamezniki pa so že v mladih letih iskali delo in zaslužek v drugih krajih doma in v tujini. Pretežna večina mladine je po končani osnovni šoli ostala doma na kmetijah svojih staršev in se ukvarjala z vsakdanjimi kmečkimi opravili. Zaradi dolgotrajnega vztrajnega dela Komunistične partije so se napredne ideje širile tudi v teh krajih. Počasi se je začela spreminjati miselnost dela prebivalstva. Krepili sta se narodna zavest in revolucionarnost. Kljub tako zaostalim gospodarskim razmeram so v vseh večjih krajih pa tudi po vaseh obstajale dejavne organiza-